

вже не діють – треба розробляти нові технології. *Учитель* (незалежно від предмета) має стати носієм сучасної екологічної культури – тільки тоді можна буде забезпечити екологічну безпеку та розвиток нашого суспільства.

Кто жил, в ничто не обратится!

Повсюду вечность шевелится.

Причастный к бытию блажен! (Й. Гете)

Ключові слова: гуманітарна катастрофа, екологічне невігластво, екологічна культура, стихійні сміттєзвалища, зміст освіти.

Список використаних джерел

1. Міністерство екології та природних ресурсів України. Інтерактивна мапа [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://ecomapa.gov.ua/?layer=zvern> (дата звернення: 20.02.2020).

НАВЧАННЯ ФІЛОСОФІЇ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В ЛІЦЕЇ: ВІД ТЕКСТУ ДО СМISЛУ

*Кришмарел Вікторія,
канд. філос. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Доцільність включення навчання філософії в систему загальної освіти, особливо в контексті суспільствознавчих за своїм змістом предметів, наразі ані в світі, ані в Україні не викликає суперечностей. Обґрунтування можна знайти як у відповідних дослідженнях ЮНЕСКО, так і в розробках Р4С (посилання можна знайти у відповідних публікаціях авторки). Проте, в контексті українських реалій навчання історії та громадянській освіті в ліцеї, залишається малорозробленим методичний супровід для вчителів з акцентом на ефективні методи такого навчання та найбільш придатні теми, впродовж опрацювання яких доцільно залучати навчання філософії.

Навчання філософії в ліцеї ми розуміємо як поєднання навичок критичного мислення (аналізу, синтезу та оцінювання інформації з різних джерел щодо певної

проблематики) та вдумливого читання (за десятьма кроками А. Боргіні), на основі яких формується вміння аргументовано висловлювати свою думку усно та на письмі, що забезпечує продуктивне осмислення смисложиттєвих тем.

Оскільки, відповідно до навчальної програми інтегрованого курсу для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів «Громадянська освіта» (рівень стандарту), «завданням громадянської освіти є забезпечення цілеспрямованої підготовки старшокласників до функціонування у системі суспільних відносин поліваріантного світу, глобалізації, соціальної взаємодії та активної відповідальної участі в суспільній діяльності» [1], то досягнути його без включення аспектів філософії вважаємо неможливим. З огляду на це наведемо приклади тем, в яких доцільним вважаємо включення знань із царини історії філософії та ознайомлення учнів з витримками з філософських першоджерел.

Зокрема, в розділах 2 та 4 практично кожна тема потребує в тому числі філософського осмислення. Приміром, питання про природній стан людини (егоїзм чи товариствість як суспільність) неможливе без звернення до «Політики» Арістотеля та «Граду Божого» Августина, контроверсійними до яких є теорії Т. Гобса в «Левіафані» та Дж. Лока у «Двох трактатах про врядування», поглиблені у роздумах Ж.-Ж. Руссо в «Про суспільну угоду або засади державного права». Еволюцію прав людини як перехід до суспільного порядку доцільно вивчати, використовуючи витримки з діалогу Платона «Горгій». Перехід до повновладної держави на основі не лише «природнього права», а «природнього закону», неможливе без звернення до здобутків Т. Гобса, а обґрунтування становлення прав людини, що забезпечує приборкання влади держави, – без напрацювань Дж. Лока та Ш. де Монтеск'є.

Право на висловлювання власної думки та визнання сили розуму (на відміну від сили звичаїв) найбільш повно представлено в працях І. Канта, продовжувачем в цьому контексті ідей якого є напрацювання в сфері філософії права Ф. Гегеля. Окрім того, в нього можна знайти обґрунтування засадничих положень теорії державного покарання про відплату і виправлення, що було продовжено в концепції Й.Г. Фіхте. Окрім того, без залучення здобутків світової філософії складно осмислити такі проблеми суспільних змін, як реформи та революції.

Окрім класичних текстів, учням корисним буде ознайомлення з витримками з деяких документів та робіт, що є засадничими для розуміння основних цінностей сучасного світу. Зокрема, доречним вважаємо роботу з статтями 1-11 та 17 з «Декларації прав людини та громадянина» Франції від 26 серпня 1789 р., текстом «Шлях ненасильства» М. Ганді, витримками з роботи «Наглядати і карати: Народження в'язниці» М. Фуко тощо. Ці тексти потребують не просто прочитання, а осмислення та формування учнями власних оціночних суджень. Тож ефективним буде застосування таких методів як *запитайте в автора, залиште за мною останнє слово, шкала цінностей, фішбоун*.

У цілому, які б матеріали (тексти, репродукції, фото, документи тощо) не були обрані за основу для навчання учнів, необхідним аспектом є їх філософське осмислення, яке формується за допомогою наскрізного осягнення проблематики та формулювання ключових питань (запропонованих вчителем чи виділених ліцеїстами), на основі чого формується власний аксіологічний горизонт, що забезпечує переведення цінностей в особистісні смисли.

Ключові слова: філософія, громадянська освіта, ліцей, навчання, методика.

Список використаних джерел

1. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>.